

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0275

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT QUINQUAGESIMUM
OCTAVUM.

LVIII. HOOFDSTUK.

*Ichthyoctonos montana. Walan.**De Berg Visch-dooder Boom.*

Ichthyoctonos montana multo major est arbor, rectum & altum gerens truncum, cum præcedenti nullo modo conveniens. Ejus folia majora sunt, & instar remi formata, vel instar foliorum Catappan, sed minora, superne nempe lata, ac subito in apicem definita, inferne vero angustata, octo & decem pollices longa, tres quatuorve lata, glabra, pinguis, ac vix venas notabiles gerentia, sed crasso constantia nervo medio, qui superne sulcum format, & inferne maxime protuberat, quinque, sex, & septem simul poveniunt ad ramulorum extremum, uti in Catappan, ac verrucis & tuberculis notata sunt, uti & rami nodosi ac rugosi sunt.

Fructus magnitudinem habent pomorum Aurantiorum, sunt autem oblongiores, ac superne in obtusum apicem desinentes, instar cordis vaccæ, quivis autem ex crasso curtoque dependet petiolo, qui prope fructum pentagonam format coronulam, cui fructus tamquam patellæ insidet, talesque fructus bini ternive simul dependent.

Poma hæc externe colorem habent pomorum Aurantiorum, ac tandem rubescunt, demumque nigrescunt. Intus gerunt medullam siccam & fungosam, atque in hac quatuor magna officula locantur, per quatuor venas sursum ad apicem adnexa: Quodvis vero officulum vix binos pollices longum est, unum latum, planum, & parum rugosum instar linguæ, ac superne bifidum, ubi vena ista implantatur, coloris eleganter fusci seu spadicei, nunc quina talia officula, nunc unicum tantum in quovis continetur fructu. Medulla ista fungosa, in qua officula locantur, quæque exteriori adhæret cortici, pallide flavescit, sicca est, & saporis fatui, cortex exterior fuscus satis durus est, ac fere ex meris compositus poris seu namentis, intusque continet aliud durum putamen, atque in hoc bini obcluduntur oblongi albique nuclei, septo medio separati.

Arboris cortex est crassus, siccus, & fragilis, ac pallide rufescens, prope radices instar ignis rubens, lignum externe est album & inutile, vetustorum truncum cor est fuscum, solidum, & compactum. Radices rubent & copiosæ sunt, instar illarum Mangiorum, quoque magis rubet ipsarum cortex, eo efficacior est. Fructus maturefcunt Octobri, elegantemque præbent adspæctum per excellentem ipsorum rubedinem, inter viridem comam eminentem.

Hujus arboris binæ occurrunt species, rubra & alba, potissimum radicum colore differentes, atque in tero ligni colore distinguendæ, utraq; autem illa pollent vi, quod pisces enecent. Tertia insuper hujus occurrit species, quæ penitus silvestris est, atque latiora & glabriora gerit folia, pallidius virentia, hæc etiam ad radices nullam externe exhibet rubedinem, quæ inutilis quoque censetur, puto autem præcedentem albam veram esse speciem.

Nomen. Latine Ichthyoctonos montana. Amboinice in Hitoea Walan & Walen, in Leytimora Waran.

Locus. Hæc quoque arbor raro invenitur; inque altis crescit Hitoensium montibus, uti & in Soyæ densis silvis, ubi solum est pingue & rubens, quale Amboinenses montes plerumque habent, prope magnam viam, quæ per istos montes decurrit, itidem observatur.

Ufus. Hujus arboris radices tantum in usu sunt ad pisces enecandos, quem in finem harum cortex adhibetur, quum incolæ multas ridiculas ceremonias instituant, totam enim primo sumunt radicem, quam cum cortice supra lapidem conminuunt, sique hoc opus fere sit peractum, unus in medio circuli alios inperat omnes simul decumbere tanquam dormientes vel moribundos, quique tam diu quieti decumbunt, donec alter ter instar galli gallinacii cicuriverit, tumque omnes simul profiliunt. Inter contusionem nec illos loqui licet, nec tussire, nec spumam emittere, vel crepitum ani.

Den Berg-Ichthyoctonos is een veel grooter boom, met een bogen en regten stam, met de vorige geen gemeenschap bebbende. De bladeren zyn grooter, en gefatzoeneert als 't platte van een riem, of als dat van Catappan, doch kleender, te weten voor breed, en schieblyk in een spits eyndigende, maar na agter smal toelopen-de, 8. en 10. duymen lang, 3. en 4. dito breed, glad, vet, en bykans zonder merkelyke aderen, doch met een dikke middel-zenuwe, die boven een voorn maakt, en van onderen verre uitpuylt, zy staan 5. 6. en 7. by malkander aan 't voorste der takken, gelyk aan de Catappan, en zyn met wratten en puysten bezet, gelyk ook de takken knoestig en ruyg zyn.

De vruchten zyn in de grootte van Oranje-appelen, dog langwerpig, voor met een stompe spits, gelyk een Koebert, hangende yder aan een korte dikke steel, die by de vrucht een vyfhoekig kroontje maakt, waar op de vrucht als op een bordeken staat, en zulke vruchten hangen 2. en 3. by malkander.

Deze appels hebben van buyten de couleur van de Oranje-appels, ten laatsten rood, en dan swart. Van binnen hebbenze een droog en voos merg, en daar binnen staan 4. groote boonen of steenen, met 4. aderen na de spitze toe aan malkander hangende. Ieder boon is schaars 2. duymen lang, een breed, plat, en wat ruyg, als een tonge, voor met een kloofje, daar de voornoemde ader ingelaten werd, schoon bruyn van couleur, zomtyds vind men vyf, zomtyds ook maar een boon in een vrucht. Het voorste merg, daar ze in liggen, en waar mede zy aan de buitenste schale vast hangt, is bleek-geel, droog, en laf van smaak; de bruyne schaal is redelyk hard, en schier uit enkele dra-den gemaakt, en besluyt van binnen nog een andere harde schaal, en in dezelve vind men 2. langwerpige witte korls, met een middelschotje van malkander gescheiden.

De schorsse des booms is dik, droog, en bros, ook bleek-ros, aan de wortelen vuur-rood, 't hout van buyten wit en slegt, aan de oude stammen in de midden bruyn, dicht, en vast. De wortelen zyn rood en veelvoudig, gelyk die van Mangi Mangi, en hoe rooder haare schorsse is, hoe kragtiger ze is. De vrucht ziet men ryp in October, en is plaaisierig aan te zien, met zyne wylstekende rodigheid onder dat groene loof.

Men heeft 'er twee zoorten van, roode en witte, meest in de couleur der wortelen, en 't binnen-bout te onderscheiden, beyde van eenderley kragt in 't doden der vischen; dan is 'er nog een derde zoorte, of gantsch wilde, met gladder en breeder bladeren, die ook ligt-groen zyn, en aan de wortelen van buyten geen rodigheid hebben, dewelke men voor ondeugend houd, doch ik gelowe, dat dit anders niet is dan de voornoemde witte zoorte.

Naam. In 't Latyn Ichthyoctonos montana. Amboinisch op Hitoe Walan, en Walen. Op Leytimor Waran.

Plaats. Dezen boom werd ook zelden gevonden. Hy wast op 't hooge Hitoeeze gebergte, en op Soja, in 't digte Wout, daar een vette roode aarde is, diergelyke meest 't Amboinische gebergte heeft, men ziet hem by den grooten landweg, die over 't zelve gebergte gaat.

Gebruik. Van dezen boom zyn alleen de wortelen in gebruyk, om de visch te dooden, en daar van alleen de schorsse, waar by den Inlander veele beuzelachtige ceremonien gebruykt, want zy neemen eerst den gebeelen wortel, kloppen die met de schorsse en al op een steen in morselen, en als 't ten naaften by gedaan is, belast de een, die in de midden zit, datze alle te gelyk nedervallen, als slapende of dooden, en moeten zo lange leggen blyven, tot dat by drie reyzen kraayt als een haan, dan springen ze weder op. Onder 't kloppen, moeten zy ook niet spreken, hoesten, spouwen, of eenige wind geeven.

Hoc pulvere quosdam implent corbiculos, ac summo mane circa galli cantum ad flumen tendunt, tumque manipulum aquæ simul admiscunt & conquant, unde mox vehementer spumescit, ita ut ad palmæ crassitiem spuma sese eleuet, hoc opere peracto mox instar mortuorum decumbunt, ac sese erigunt, si quis cicuriverit; inter hujus pulveris commotionem nemini licet instrumento quodam secante ad fluminis conspectum accedere, cæteroquin opus nullum fortiretur effectum. Ad aliquam distantiam in inferiore fluminis parte illud obcludunt rete positorio, tum intra horæ spatium cuncti pisces in illo obclusi loco supra aquam semi-mortui quasi supernatant, quum acredinem hujus radices oculi ipsorum irritantem tollerare nequeant, qui in ipsis quoque rubent & inflammati sunt. Non omnino moriuntur, sed vitæ quædam pars quasi superest, quam mox quoque recuperant, si recenti injiciantur aquæ, unde & innoxie quoque comeduntur recenter capti, diu autem feruari nequeunt.

Per diem semel in ipsorum præsentia per pueros meos hoc Oebat aquæ injici curavi, ommissis cunctis istis ceremoniis, & licet paucam istius Oebat copiam ad manus haberem, ac locus iste satis ingens esset, sufficientem tamen cunctorum piscium fluviatilium numerum cepi bonæ notæ & saporis, qui omnes femiviventes ex aqua tollebantur, ac per Oebat vim ipsorum oculi rubentes & inflammati erant, comperi autem postea, multo melius succedere, si hoc opus summo mane institueretur, quum pisces magis supernatant, ac vehementius ab Oebat isto afficiantur; per diem enim fundum petunt profundum.

Homines infectæ huic aquæ immisi, nullum aliud sentiunt incommodum, nisi parvum cutis pruritus, ac licet hoc Oebat non credatur mortem adferre, non licet tamen mox hanc potare aquam, oris enim ardorem excitat, noxia autem qualitas in currentibus fluviis mox disparet, exceptis angulis istis, in quibus aqua stagnat, ubi & alba ista spuma diu superest, qua & infectæ hæ aquæ deteguntur & dignoscuntur.

Si huic radici admisceantur fructus *Borii* contriti, inque aquam projiciantur simul, multo efficaciorum fortiantur effectum, omnesque enecant pisces, immo ipsas anguillas, quæ ex latebris ac fossis educi possunt, si viridi *Borii* fuste commoveantur, hoc multum solebant instituere Sojenses, in quorum montibus *Borium* copiose crescit, ipsis vero interdictum est, quum cuncta ipsorum flumina Castellum Victoriam præterlabantur, quæ quotidianam subpetunt aquam potabilem.

Folia per unicum diem ficcata & accensa, claram emittunt flammam sine strepitu. Ex fusco truncorum corde operarii instrumentorum manubria formant.

Non cuivis Amboinensi licet has petere radices, illasque contundere, vel aquæ injicere, nobis enim persuadere conantur, quasdam tantum familias per successionem huic operi esse adfuetas, sique aliquis alius has tractet radices, cutis malignam scabiem vel ulcerationem contrahet. Ex supra autem memoratis exemplis patet, has tantum esse quisquilias, quum Æthiopes ac Christiani ex pago Senalo cum pueris meis hoc opus peregerunt, atque, quantum novi, nullum inde incommodum ipsis supervenit.

Tabula Centesima Trigesima Nona

Ramum exhibet *Ichthyocloni montanæ* seu *Walan*.

Hier mede dan vullenze eenige korven, gaan daar mede 's morgens omtrent 't baane-gekraay na een rivier, nemen den eene band vol na den anderen, en vryvenze in 't water, zo begint het straks zo beftig te schuymen, dat 'er de schuym een band dik boven op dryft; dit gedaan zynde, vallen zy weer neer, als dood, en staan op, als weder iemand kraayd: onder 't wryven mag niemant met een snydend Instrument de rivier in haar gezigt passeeren, of 't werk zoude geen succes hebben. Een stuk weegs beneden de rivier, zetten ze denzelven toe met een zet-net, zo zullen binnen een uur tyd, alle de visschen, die in de plaats besloten zyn, haer half dood boven 't water begeven, omdatze de scherpheid van deze wortel in de oogen niet verdragen kunnen, dewelke men aan hun ook rood ziet. Zy sterven niet t'eenemaal, maar bebouden altyd nog wat levens, dat zy ook straks weder bekomen, als men ze in verscb water smyt, werden dierbalven onschadelijk genuttigt, te weten, zo verscb weg, maar tot bewaren deugenze niet.

Ik hebbe eens by dag in haer tegenwoordigheid, door myne jongens dit Oebat op 't water laten stroyen, en alle die Ceremonien wytgelaten, en hoewel ik weinige Oebat hadde, en de plaats te groot was, ving ik echter een redelyke korf vol alderhande rivier-visschen van goeden smaak, die men allegaar half levend uit 't water nam, en door de kragt des Oebats roode vogen hadden, doch ik bevond, dat 't veel beter lukte, als men dit werk by 't baane-kraayen doet, wanneer de visch boven swimt, en dies te beter van de Oebat geraakt word, want by den dag houd by zig op de grond, en in de diepte.

De menschen, die in dit vergevene water staan, voelers geen ander letzel, als datze een kleen jeuken op de buyd voelers, en hoewel men dit Oebat niet doodelyk houd, zo mag men echter niet terstond uit dit water drinken, want men gevoeld eenige brand in de mond; doch de schadelijkheid gaat in de sterklopende rivieren, datelyk voorby, behalven de hoeken, daar 't water stil staat, en daar men 't witte schuym nog lang ziet, en waar aan men deze vergevene wateren bekennen mag.

Als men by deze wortel doet de vruchten van *Borium*, die te zamen wryft, en op 't water strooyd, zo is 't veel krachtiger, en doet allerley visschen dood boven komen, ja zelfs de Aalen, dewelke men ook uit haare holen kan brengen, als men daar in peutert, met een groene stok van *Borium* gemaakt; dit plagten die van Soja veel te doen, op welkers berg 't Bori veel wast, maar 't is hun verboden, dewyl alle haare rivieren 't Kasteel *Victoria* voorby lopen, en tot dagelyks drinkwater verstreken.

De bladeren, die maar een dag gedroogt zyn, branden helder, en zonder gedruys. Uyt het bruyne hout maken de *Arbeidslieden* ook steelen tot haare gereetschappen.

Onder de *Amboinezen* durft zig niet een ieder verkloeken, deze wortelen te balen, te kloppen, en op het water te stroyen, want zy willen ons wys maken, dat zekere geslagten van Ouders tot Ouders daar aan gewend zyn, maar zo iemand anders daar mede ommegaat, die zal aan 't lyf een quade schurft en *Ulceratie* krygen. Doch wyt het boven verhaalde gisse ik, dat dit maar beuzelingen zyn, vermits *Mooren* en *Christenen* uit 't Dorp *Senalo*, met myne jongens vermengd, dit werk gedaan, en zo veel my bekend, geen letzel daar van bekomen hebben.

De Hondert negen- en dertigste Plaat

Vertoont een Tak van de Berg *Visch-dooder Boom*, ofte de *Walan-Boom*.